

BÖLÜM 2:
YAŞLI AYRIMCILIĞINA FARKLI BİR BAKIŞ*
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman YURTTAŞ¹

---

* Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Bayburt Üniversitesi, İTBF, Sosyoloji Bölümü, Bayburt, Türkiye.
syurttas@bayburt.edu.tr

GİRİŞ

Yaşlılık, toplumsal olarak tanımlanan ve kültürden kültüre değişiklik gösteren göreceli bir kavram olmasına rağmen zaman içinde değişen biyolojik ve kronolojik tanımlamalara da konu olmaktadır. 1982 yılında Dünya Sağlık Örgütü'nün, 65 yaş kronolojik yaş olarak yaşlılığın başlangıcı kabul etmesine (WHO, 1984) rağmen günümüzde bu tanım artık geçerliliğini yitirmiştir. Yaşlılarda ve toplumlarda görülen değişimlere bağlı olarak Dünya Sağlık Örgütü 2017 yılında yaş sınıflamalarında güncelleme yaparak 66-79 yaş aralığını “genç”, 80-99 yaş aralığını ise “yaşlı” olarak tanımlamaya başlamıştır (Word Bank, 2017). Bu sınıflandırmalara rağmen toplumların demografik yapılarındaki değişime bağlı olarak günümüzde yapılan yaş sınıflandırmalarının giderek bulanıklaştığı da söylenmelidir. Artık bu sınıflandırmalar biyolojik yaş ölçütünde ele alınamaz bir duruma gelmiştir (Bulut, 2015: 397).

Aslında bu durum yani yaşlılığın sadece biyolojik ve kronolojik bir durum olarak ele alınamayacağı, daha erken dönemlerde 20. yüzyılın sonlarına doğru fark edilmiştir. Özellikle gelişmiş Batı toplumlarında hızlı bir artış gösteren yaşlı nüfus oranı, başta sağlık ve ekonomi alanında olmak üzere, farklı disiplinlerin de konusu olmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak da *“yaşlının yaşarken karşılaşılabileceği tüm sosyal, politik ve ekonomik sorunları, çeşitli hakları ve ihtiyaçları dikkate alan, bu konular üzerine uygulamalı ve teorik çalışmalar yapan bir bilim dalı”* (Canatan, 2015: 358) olarak sosyal gerontoloji çalışmaları önem kazanmıştır.

Sosyal gerontoloji alanında yapılan çalışmaların önem kazanmasının nedeni sadece demografik dönüşüm ile ilişkilendirilmemelidir. Modern toplumlarda görülen kapitalist ilişkilerin toplumları dönüşüme uğratması ve buna bağlı olarak aile ilişkilerinden boş zaman aktivitelerine kadar birçok alanda görülen değişimler ayrıca tıp ve ilaç sektöründeki gelişmeler, insanların yaşamlarında ve iş alanlarındaki görece iyileşmeler de insan ömrünün uzamasını sağlamış ve yaşlılar, özellikle modern toplumlarda, “görünür” olmaya başlamıştır. Bu durum da sağlıktan ekonomiye birçok alanda bilim insanlarının dikkatini çekmiştir. Bu alanlardan biri de sosyolojidir. Son dönemlerde sosyoloji biliminde öne çıkan yaşlılık ya da yaşlı sosyolojisi, yaşlıları ve yaşlılık olgusunu toplumsal açıdan inceleyen özel bir alan haline gelmiştir.

Yaşlı, yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığı üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, bu konuların öncelikle ABD’de ve gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ülkelerde yapılan çalışmalar ve geliştirilen kuramlar, Türkiye’nin de, *aynı gelişim aşamalarından geçeceği varsayımına* dayanarak, Türkiye’de özellikle sağlık ve ekonomi alanlarında ele alınmaya başlanmıştır. Gelişmiş toplumlarda yaşlılara, yaşlılığa ve yaşlı ayrımcılığına ilişkin tanımlamalar ve açıklamalar, Türk toplumunun sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınmadan, Türk toplumundaki yaşlılara uyarlanmaya çalışılmıştır. Bu konuda özellikle, sosyolojik bakış açısına sahip olmayan araştırmacıların, “*insani*” ve “*mesleki*” bir refleksle hareket etmesi, ülkemizdeki yaşlılık olgusunun, yanlış çözümlenmesine ve yaşlı

ayrımcılığının diğer ayrımcılık türleri ile aynı şekilde değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Batı ülkelerinde yapılan çalışmaların ön kabullerden ve bakış açılarından yola çıkılarak yürütülen Türkiye'deki çalışmalarda, yaşlılarla ve yaşlılıkla ilgili sosyolojik bakış açısının eksikliği görülmektedir. Bununla beraber Türkiye'de, kadınlar, engelliler ve çeşitli etnik gruplara yönelik ayrımcılık konuları son yıllarda dikkate alınmaya başlamasına rağmen yaşa dayalı ayrımcılık konusunda yeterli gündem de oluşmamıştır. Bununla beraber bilimsel çalışmalar da oldukça sınırlıdır (Çayır, 2012: 164).

Yaşlı ayrımcılığı ile ilgili yanlış ön kabuller, çözümlemeler ve tanımlamalar, sorunun asıl kaynağına ulaşılmasını engellemektedir. Gelişmiş ülkeleri referans alan, Batı kaynaklı literatürde ileri sürülen, yaşlı ayrımcılığının nedenleri temel alınarak, Türk toplumunda yaşlı ve yaşlılık olgusunun incelenmesi, bununla beraber yaşlı ayrımcılığının açıklanmaya çalışılması, yaşlı ayrımcılığının boyutlarını ve nedenlerini anlama konusunda bazı eksikliklere neden olmaktadır.

Bu fikre, "*Türkiye'nin hala gelişmiş kapitalist ülkeler seviyesine ulaşmadığı için, tam anlamıyla Batı toplumlarındakine benzer bir yaşlı algısına sahip olmadığı ama ileride olacağı*" şeklinde evrimci görüş temelli eleştiriler ile cevap verilebilir. Fakat her gelişmiş toplumun, yaşlı ve yaşlılık ile ilgili aynı algıları ve yaşam pratiklerini taşımadığı da bilinmelidir.

Unutulmamalıdır ki çağdaş kapitalist toplumlarda yaşlılığın bir problem olarak algılanmasının nedeni, bizzat kapitalizmin kendisidir. Özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde, toplumsal desteğin ve

hükümet kesintilerinin ilk hedefinin yaşlılar olduğu doğrudur. Fakat bu durum bütün toplumlar için geçerli değildir. Yani bütün toplumlarda yaşlılara yönelik uygulamalar, standart davranışlar olarak gerçekleşmemektedir. Japonya örneği bu konuda açıklayıcı olabilir. Turner'a göre (2011: 153) Japonya'da yaşlıların konumu, Japonya'nın tarihsel, kültürel, dinsel özelliklerinden dolayı kendine has bir seyir izlemektedir. Japonya'nın akrabalık ve aile sistemleri gelişmiş ülkelerdeki kadar aşınmamıştır. Japonya, ileri düzeyde sanayileşmiş olsa bile bu durum, aile sistemi ile uyumlu bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu da yaşlının aile içindeki konumunun sürekliliğini sağlamıştır. Bununla beraber, Japonya'da bireycilik, Avrupa ve Amerika toplumlarına nazaran daha az önemli kabul edilmektedir.

Diğer taraftan genel olarak, ayrımcılık konusunun tek boyutlu olarak ele alınması, *bir insanın sadece "...” olduğu için ayrımcılığa uğraması*, şeklinde tanımlamalar yapılması ve yaşlı ayrımcılığının daha önce üretilmiş ayrımcılık literatürüne bağlı kalınarak açıklanmaya çalışılması, beraberinde bazı noktaların aydınlatılamamasına neden olmaktadır. Şöyle ki, *“yaşlı ayrımcılığı, bir kişiye sadece yaşı nedeniyle gösterilen farklı tavır, ön yargı, davranış ve eylemleri içinde barındıran çok boyutlu bir terim”* (Vefikuluçay, 2008: 3) olarak tanımlandığında yaşlı ayrımcılığı, diğer ayrımcılık türleri ile aynı kefeye konmuş olacaktır. Böyle bir türdeşlik algısı, yaşlı ayrımcılığının ortaya çıkış nedenlerini ve olası çözümlerini görmemizi engelleyecektir. Kaldı ki özellikle dini ve etnik ayrımcılık konuları dikkate alındığında bu alanlarda görülen ayrımcı uygulamaların çıkış nedenleri ile yaşlı

ayrımcılığının ortaya çıkış nedenlerinin birbiriyle hiçbir ilgisinin olmadığı görülebilmektedir.

Savunulan bu görüşlerin bir temele oturması için çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yaşlı ayrımcılığı ve diğer ayrımcılık türleri hakkında bir tartışma yapılmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise yaşlı ayrımcılığının diğer ayrımcılık alanlarından farklılaştığı noktalara dikkat çekilecektir. Bunun için öncelikle ayrımcılık konusunu ilgilendiren bazı kavramlara ve genel olarak ayrımcılık konusuna değinilecek ardından yaşlı ayrımcılığı ele alınacaktır.

Ayrımcılık

Ayrımcılık, içeriği bakımından, tek başına değerlendirilemeyecek çok boyutlu bir kavramdır. Kavramın tam anlamıyla açıklanabilmesi için ilişkili olduğu diğer kavramlara da değinmek gerekmektedir. Ayrımcılıkla ilgili en önemli kavramlardan biri kalıp yargılardır ve kalıp yargılar sosyal sınıflandırmalardan doğmaktadır.

İnsanlar, yeni veya farklı bir durum ile karşılaştığında, önceden yaptıkları kurgulamaya göre, bu durumu açıklamaya çalışmaktadır. İnsanlar, kolayca bir tanımlama yapabilmek için çevrelerindeki olayları, insanları, eşyaları vb. bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Bu sınıflandırma sırasında sınıfa dâhil edilecek bütün üyeler dikkate alınmamakta ve belirli bir temsil üzerinden sınıflama yapılmaktadır. İnsanlar, sınıfı en iyi temsil edebilecek elemana, yani prototipe göre bütün türü sınıflandırmaktadır. Sınıflandırmanın nesnesi, insanlar da olabilmektedir. İnsanlarla ilgili yapılan sınıflandırma, “*sosyal sınıflandırma*” olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar diğer insanları sınıflandırırken genel olarak, görülen fiziksel özelliklere (ırk, cinsiyet,

yaş vb.) göre sınıflandırma yapmaktadır (Tekarslan vd., 2000: 37-38). Yapılan bu sosyal sınıflandırmalar da kalıp yargıların oluşmasına neden olmaktadır.

İnsanlar, sosyal sınıflandırma ile birlikte grup üyelerini doğal olduklarını düşündükleri, bir yapıya yerleştirmektedir. Yapılan bu sınıflandırmanın, “doğal” sınıflar olarak algılanması ile birlikte insanlar; gruplar, ırklar, cinsiyetler, cinsel yönelimler hakkında daha kolay çıkarımda bulunabilmekte ve hızlıca sonuca ulaşmaktadır (Göregenli, 2012: 25). İşte bu sınıflandırma ile birlikte insanların sosyal sınıflar üzerine geliştirdikleri inançlara *kalıp yargı* denilmektedir. Kalıp yargılar, cinsiyet, ırk, meslek, fiziksel görünüş, yerleşim yeri, bir örgüt ya da gruba üye olma gibi ayırt edici bir özelliğe dayanmaktadır. Böylece kalıp yargılarla birlikte insanlar, diğer insanları kategorileştirmekte ve bu kategori içindeki insanlar arasında hiçbir fark olmadığını düşünmektedir (Tekarslan vd., 2000: 42-43). Özetle kalıplaşmış tutumlar yani kalıp yargılar (sterotipler) “*belirli gruplar hakkında sahip olduğumuz bilgilerin özeti.*” (Kâğıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2015: 147) şeklinde tanımlanmaktadır.

Kalıp yargılarla ilgili yapılan birçok çalışmanın sonucunda bazı bulgulara ulaşılmıştır (Hogg ve Vaughan, 2014: 71). Bunlar:

- İnsanlar büyük grupları birkaç özelliğine göre karakterize eder.
- Kalıp yargılar, yavaş değişir.
- Kalıp yargılar, büyük toplumsal siyasal ve ekonomik değişimlere bir tepki olarak değişebilir.
- Kalıp yargılar, erken yaşlarda gruplar hakkında yeterli bilgi sahibi olmadan önce kazanılır.

- Kalıp yargılar, özellikle gruplar arasındaki çatışmalar sırasında dillendirilir ve düşmanca olur. Bu durumda da değişimleri daha da güçleşir.
- Kalıp yargılar için *doğru* ya da *yanlıştır* demek uygun değildir.

İnsanların kalıp yargı oluşturma nedenlerine farklı açıklamalar getirilmektedir. Kalıp yargı oluşumunu, “*insanların kendilerini olumlu değerlendirme isteği*” açısından ele alan görüşe göre; insanlar kendilerini olumlu değerlendirmek istemekte ve bunu kendilerini, başkalarıyla kıyaslayarak yapmaktadırlar. İnsanlar, kendisini, “*iyi*” olarak tanımlayabilmek için başkalarını “*kötü*” veya “*değersiz*” olarak tanımlamaktadır. Böylece, bu görüşe göre olumsuz kalıp yargıların oluşmasının nedeni, insanların kendi gruplarını değerli bulmak için diğer grupla kendi gruplarını kıyaslamalarıdır (Hortaçsu, 2014: 248).

Kalıp yargı oluşumunu açıklayan diğer görüş ise *toplumsal sınıflandırma* kuramıdır. Tajfel ve Turner’ın çıkış noktası da kişilerin “*kendilerini beğenme*” gereksinimleridir. Kurama göre birey, üyesi olduğu grupla birlikte kendi kişisel kimliğini belirlemektedir. Bu yapılırken de grup kimliği, üyesi olunan grubu, karşıt gruptan ayırt edici şekilde oluşturulmaktadır. Buradan hareketle birey, gruplar arasında farklılıklar oluşturmaya çalışırken, hem kendi grubu hem de karşıt grup için kalıp yargılar oluşturmaktadır (Hortaçsu, 2014: 250).

Kalıp yargı oluşumunu açıklayan bir diğer model de daha önceki görüşleri eleştiren *davranışsal etkileşim modelidir*. Rabbie, Schot ve Visser’e göre benlik değerinin yükseltilmesine yönelik açıklamalar kalıp yargı oluşumunu açıklayamamaktadır. İnsanlar, çıkarları doğrultusunda kalıp yargı üretmektedir. Yani insanlar ilişkileri

sırasında, kendi çıkarlarının diğerlerinden ne biçimde etkilendiğine dikkat etmektedir. Bireyin çıkarlarına ulaşması için gerekli olan şeyler karşıt grubun elindeyse, birey onlara karşı olumlu duygu beslemekte, bireyin çıkarları, kendi grubunun elindeyse birey, kendi grubunu kayırmaktadır (Hortaçsu, 2014: 250).

Kalıp yargıların açıklanabilmesi için farklı yaklaşımlar söz konusu olsa da sonuç olarak kalıp yargılar, bir grubu diğer gruplardan ayırma, farklılaştırma gibi işlevlere sahiptir ve bu durum da ön yargıların oluşumuna zemin hazırlamaktadır (Göregenli, 2012: 24).

Kalıp yargılar ve kalıp yargıya eşlik eden güçlü bir duygu, ön yargının iki bileşenidir. Allport'a göre ön yargı, "*hatalı ya da esnek olmayan bir genellemeye dayalı antipati'dir.*" (Paker, 2012: 42). Bununla birlikte ön yargıların üç temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi, ön yargı bir tutumdur. İkincisi, ön yargılar genelde negatif yönlüdür ve üçüncüsü, ön yargılar gruplar arası ve bireyler arası olabilmektedir (Hortaçsu, 2014: 188).

Kâğıtçıbaşı ve Cemalcılar'a (2015: 147) göre "*ön yargı, bir grup kişiye dair sadece ait oldukları gruptan ötürü negatif tutumlara sahip olmaktır.*" Başka bir tanıma göre ise de "*ön yargı eksik/hatalı bir yargılama süreci sonucunda oluşmuş, bir insan grubuna veya o grubun tekil üyelerine yönelik, genellikle olumsuz bir tutum olarak tanımlanır.*" Bu haliyle ön yargılar, ayrımcılıklara neden olabilen tutumlardır (Paker, 2012: 42).

Kalıp yargılar, olumlu veya olumsuz değerlendirmeleri içerirken ön yargılar sadece olumsuz değerlendirmelere dayanmaktadır. Bununla beraber kalıp yargılar ve ön yargılar diğer grup üyelerini damgalayarak

bireyin, bir kimlik oluşturmasını sağlamaktadır. Bu damgalama sũrecinde gũndelik hayatta karşılaşılan fıkra, masal, tũrkũ, kũfũr vb. kũltũrel oğelerin devreye sokulduğu gũrũlmektedir (Parlak ve Tunęer, 2015: 372).

Kimlik oluşturma işlevinin yanında, n yargı geliştirmenin insanlara başka getirileri de bulunmaktadır. İnsanlar, n yargıları sayesinde, stũnlũk duygusu geliştirmekte ve byũlce bazı ihtiyağlarını gidermektedir. Diğer taraftan, insanlar, engellemelerle karřılařtıķa n yargı oluşturmakta ve/veya mevcut n yargılarını devam ettirmektedir. Byũlce ekonomik, politik ve sosyal açıdan engellenen birey, engellenenin oluşturduğu saldırganlığı, uygun bir nesneye/bireye/ gruba yönlendirmektedir. Yahudilerin, Almanlar tarafından I. Dũnya Savaşı'nın kaybedilme nedeni olarak gũrũlmesi ve şiddete uğraması bu duruma örnek olarak verilebilir (Gũney, 2009: 156).

Bu ağıklamalardan hareketle, n yargıların, özellikle de azınlık gruplar üzerinde aşağılık duyguların oluşmasına neden olabileceği söylenebilmektedir. Hatta azınlıklar, çoğunluk grupların n yargılarını taklit etmeye çalışırken kendileri ile ilgili olan olumsuz tutumları bile kabul edebilmektedir (Gũney, 2009: 154).

Ayrımcılık kavramının tam anlamıyla açıklanabilmesi için kalıp yargı ve n yargı kavramlarının yanında ötekileştirme kavramının da ele alınması gerekmektedir.

“*teki*” kavramı, etnik, dinsel ve ideolojik farklılıkları, cinsel tercihleri, marjinalliği, alt kũltũrleri kapsayan bir kavramdır. Byũlce teki kavramı, dinsel, etnik, siyasal, cinsel, ekonomik, ahlaki ve yaşa bağlı boyutları kapsamaktadır. Öteki, bazen bir dũřman bazen birlikte

yaşamının imkânsız görüldüğü bir grup için kullanılabilir. Öteki, bazı durumlarda bir topluluğu, bir cemaati, bir grubu, bir milleti nitelerken bazı durumlarda da din, siyasal anlayış veya ideoloji olarak da görülebilmektedir.

Ötekinin tanımlanması noktasında, göze batan özellik, ötekinin “düzen bozma” potansiyelidir. “Biz” olarak kabul edilenler, istikrarın, düzenin ve toplumun var oluş amacına “uyan”ın göstergesi iken, öteki, düzeni bozmanın, istikrarsızlığın, kaosun ve normsuzluğun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bütün bu tanımlamalar öteki olanı, tehlikeli olarak tanımlamayı da beraberinde getirmektedir. Bu tanımlamalardan hareketle; “biz”; “kural koyan, konuşan, yazan, akılcı olan, sınırları tanımlı ve katı olan” rollerini üstlenirken, “öteki”; “kurallara tabi olan, dinleyen, okuyan, öznenin yaptığı planlamaya uyması beklenen, duygusal olan, sınırları değişebilir-muğlak olan ve özneye göre esnek olan” rollerine layık görülmektedir (Kundakcı, 201: 69).

“Öteki” olarak tanımlanan gruplar ya da insanlar, bizden fiziksel olarak çok uzakta olabileceği gibi biz ile yakın bir mesafe içinde de bulunabilmektedir. Bu anlamda bir grubun ötekileştirilmesi mekânsal ölçütlerden ziyade “biz”in kültürüne dayalı olarak gerçekleşmektedir.

Kültür doğası gereği ayırım yapma, ayrıcalık tanıma, sınıflandırma ve ötekileştirme konusunda beceriklidir. Biz, bize benzemeyen ya da aynı grupta olmadığı kişileri ötekileştirmektedir. Fakat ötekileştirmenin tek nedeni, farklı olmak değildir. Farklı olmanın, alttan alta dayattığı bir korku da bulunmaktadır. Bu konuda Bauman, “proteofobi” kavramını kullanarak, ötekilerden duyulan korkuya vurgu yapmaktadır. İnsanlar alışık oldukları düzene uymayan, üretilmiş

sınıflandırma dışında kalan, çelişkiye neden olan, davranışsal olarak karıştırıcı olan, belirli bir sınır içinde bulunmayan şeyleri veya kişileri hoş karşılamadıkları gibi onlara karşı bir korku duymaktadır. İşte bu korkunun adı Bauman da proteofobidir. Proteofobi, her biçime bürünebilen, her kılığa girebilen bir korkudur. Bu korku netliği ve sınıflandırmaları bozan şeylere karşı duyulan korkudur (Özben, 2011: 87-88).

Görüldüğü gibi, “*biz*”, kendini meşrulaştırmak için sürekli olarak öteki tanımlaması yapmaktadır. “*Biz*”, kendi iç grubuna katılmak isteyenlere de çeki düzen vermeye çalışmaktadır. Bu zorunluluk kriz dönemlerinde daha bir önemli hale gelmektedir (Parlak, 2015:27). Gündelik hayatta oluşturulan kategoriler, kalıp yargılar, ön yargılar ve damgalar özellikle toplumsal bir kriz döneminde işlerlik kazanmaktadır. Bir günah keçisi bulunması gerektiği durumlarda genellikle tehlikeli ve zayıf bir grup belirlenmekte ve o gruba karşı bir nefret inşa edilmektedir. Böylelikle o grubun yok edilmesi, o gruba ayrımcılık uygulanması gerektiği fikirlerini de meşrulaştırılmaktadır (Parlak ve Tunçer, 2015: 373).

Belirli durumlarda, her kimliğin karşısında bir öteki olması çok büyük bir sorun olarak görülmeyebilmektedir. Ulusal kimliğin oluşması noktasında, ötekinin varlığı, sınır oluşturma, bölme ve ayırma eylemini gerekli kılmaktadır. Fakat sorun bu sınırların ve tanımlamaların ne kadar katı olduğunda ve kendini ön yargılarda, kalıp yargılarda, damgalama stratejilerinde ve gündelik yaşam pratiklerinde ne kadar yoğun bulundurduğundadır. Biz ve öteki arasındaki sınır ne kadar katı ise aynı oranda ötekinin, bizden o kadar uzaklaştırılması gerekmektedir.

Sınırların geçirgen olduğu durumlarda ve *ötekiler* şartları sağladığında, ötekilerin, “*bizim*” grubumuza gelmesine olanak sağlanabilmektedir. Sınırların katı bir yapıya sahip olması ise *ötekilerin*, “*biz*”in özünü bozan, zararlı ve kötü olarak tanımlanması ve ezeli, ebedi bir tehdit ve korku kaynağına dönüşmesine neden olmaktadır. Bu durumda öteki, ya görmezden gelinmekte, dışlanmakta, insandışılaştırılmakta ya da asimile edilmeye çalışılmaktadır. Ötekinin düşman ve tehdit olarak algılanması ne kadar şiddetlenirse, ötekinin düşmanlaştırılması, ötekiden nefret edilmesi ve ötekinin linç edilmesi gibi davranışlar da o kadar artmaktadır (Parlak, 2015: 36-37).

İnsandışılaştırmanın uygulamaya dökülmesi sürecinde, insanlar, güçlü ön yargıların hedefindeki grupların, *pis*, *aptal*, *duyarsız*, *itici*, *saldırgan* ve *dengesiz* kişiler olduğuna dair fikirler geliştirmektedir. Bunun ilerleyen aşamasında, ön yargıya maruz kalan grupların üyelerinin insandışılaştırılmasına gidilmektedir. İnsandışılaştırma ile beraber, bireysel şiddet, kitlesel saldırılar, hatta sistematik yok etmeler görülebilmektedir (Hogg ve Vaughan, 2014: 384). Dış gruptaki insanlar, insandan daha aşağı bir yaratık olarak görülmeye başladığında, onlara yönelik düşmanlığın, korkunç boyutlara ulaşması da kaçınılmazdır (Hogg ve Vaughan, 2014: 358).

Bu görüşe paralel olarak, ötekinin bizim başımıza gelen her türlü beladan, sorundan, kaostan, krizden yani kötülükten sorumlu tutulmasını “*ötekinin şeytanlaştırılması*” kavramı üzerinden de değerlendirmek mümkündür. Bu bakış açısına göre, *biz*, ötekini bir kere şeytanlaştırdığında, onun dinini, mezhebini, ırkını, etnik kökenini, cinsiyetini, politik düşüncesini yani öteki ile ilişkili bütün özelliklerini

de öteki ile ilişkilendirmektedir. Böylece *biz*, doğruluk ve üstünlük açısından meşruluk kazanmaktadır (Parlak, 2015: 37-38).

Şeytanlaştırma, ötekinin insani özelliklerinden ayrıştırılması ve onun yok edilmesini öngörmektedir. Bunun somutlaştırılmış hali ise “*etnik/dini temizlik*” olarak ortaya çıkmaktadır. Modernite öncesinde, şeytanlaştırılmanın sağlanmasında, dini metinler ve efsaneler önemli iken, günümüz dünyasında bunların yerini kitle iletişim araçları almıştır. Teknolojik gelişmeler ışığında önceleri gazete, dergi, sonrasında ise radyo ve televizyon kullanılmıştır. Şimdilerde ise sosyal medya gücü eline almıştır (Aydın ve Oğuz, 2015: 305).

Ötekinin insandılaştırılmasının ve şeytanlaştırılmasının yanında, günah keçisi olarak kabul edilmesi de görülmektedir. Befu, ötekileştirmenin temellerini aramaya çalışırken, “*günah keçiciliği*” kavramını kullanarak, insanların, *şeytan* vasıtasıyla kötünün suçlusunu tespit ettiğini vurgulamaktadır. Aslında şeytan, bir madde değildir. Kötü niyetli olan ve değişik türlere dönüşebilen soyut bir varlıktır. İnsanları yoldan çıkarmakla ve kötülöklere sürüklemekle suçlanmaktadır. İnsanlar, öteki bazı insanları şeytanlaştırarak, onlara yaptıklarından dolayı yaşadıkları suçluluk duygularını engelleyecek bir imkân bulmuş olmaktadır. Bu durum, hem suçları açıklamayı hem de vicdani olarak rahatlamayı sağlamaktadır. Böylece ötekinin, kötülüğün kaynağı olarak algılanması daha kolay bir hale gelmektedir. Acı çekmediğini düşündüğümüz ötekilerin, “*günah keçisi*” olarak belirlenmesi ve canavarlaştırılması ile onlardan nefret etmemiz daha kolay hale gelmiş olmaktadır (Değirmenci, 2015: 221-222).

Ötekileştirme eylemi, insanların ön yargı ve kalıp yargılarından beslenerek ayrımcı davranışların somutlaşmış halini ifade etmektedir. Ayrımcılık olgusunun bu kavramlardan bağımsız düşünülmesi pek mümkün değildir.

“Sterotipler ve sterotipleştirme, ön yargı ve ayrımcılığın ve de bir bütün olarak gruplar arası davranışların asal yönleridir” (Hogg ve Vaughan, 2014: 71). Bununla birlikte, *“kalıp yargılar bir toplumsal gruba ilişkin inançlardır.”* Bu anlamıyla kalıp yargılar, bir grubun çağrıştırdığı özellikleri ifade etmektedir. Her ne kadar kalıp yargılar soyut bilişsel yapılar olsa da ayrımcılık davranışlarına yol açabilmektedir (Hortaçsu, 2014: 229; 260).

Bu açıklamalar hareketle, *“ayrımcılık bir grubun üye veya üyelerine, sadece o gruba karşı sahip olduğumuz olumsuz tutum nedeniyle, olumsuz davranışlarda bulunmaktır”* (Kâğıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2015: 130) şeklinde bir tanım yapılmaktadır. Ayrımcılık kavramı, genel olarak olumsuz anlamda kullanılmaktadır. İçeriğinde eylemlerle ilgili olarak bir *“eşitsizlik”, “haksızlık”* anlamı içermektedir (Öztürk, 2015: 511).

Ayrımcılığı, tutum, ön yargı ve kalıp yargılardan ayıran en önemli özellik, ayrımcılığın davranışlarda somutlaşmasıdır. Diğer kavramlar, zihinsel ve soyut olarak var olurken, ayrımcılık kendisini davranışlarda göstermektedir.

Yaşlı Ayrımcılığı

Diğer ayrımcılık türlerine benzer olarak yapılan tanımına göre, *“yaşcılık, insanların sadece yaşlarından dolayı ayrımcı davranışa maruz kalmalarıdır.”* (Çayır, 2012: 164). O halde yaşlı ayrımcılığı için de benzer bir tanımlama yapmak mümkündür. Yaşlı ayrımcılığı, *toplumda yaşlı olarak kabul edilen insanların sadece yaşlarından dolayı ayrımcı davranışlara maruz kalmasıdır*, şeklinde bir tanım yapmak mümkündür.

Dünyanın yaşlı ayrımcılığı olarak tanımlanan olgu ile karşılaşması ilk olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında, post-endüstriyel devrim döneminde ortaya çıkmıştır. Özellikle fabrikalardaki olumsuz yaşam şartları, toksik maddeler ve uzun çalışma saatleri gibi faktörler yaşlı ayrımcılığının ortaya çıkışında etkili olmuştur. Çünkü yaşlı olarak kabul edilen çalışanlar, bu yeni ve zorlu çalışma şartlarına uyum sağlama noktasında sorunlar yaşamışlardır. Bu gelişmeler çerçevesinde 20. yüzyıla gelindiğinde yaşlı işçilere yönelik *“yavaş öğrendikleri”* ve *“değişime uyum sağlayamadıkları”* yönünde kalıp yargılar da üretilmeye başlanmıştır (Walt, 2004: 42).

Yaşlı ayrımcılığının özellikle çalışma yaşamında, daha fazla görünür olduğu söylenebilir. Günümüz çalışma yaşamı ele alındığında *“tecrübe”* nin eskisi kadar işlevsel olmadığı da görülmektedir. Çünkü günümüz dünyasında, çalışma süreleri esnekleşmekte ve teknolojik gelişmeler sayesinde, makinaların çalıştırılması ve çalıştırılma zamanları, bireylerden bağımsız hale gelmektedir. Teknoloji ve bilgi her an değişebilir ve yenilenebilir bir özellik kazanmaktadır. Bu durum çalışma yaşamında, tecrübenin önemsizleşmesine ve buna bağlı olarak

da *tecrübe sahibi* yaşlıların çalışma yaşamında ayrımcılıklara maruz kalmalarına neden olmaktadır (Çayır, 2012: 171).

Özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde, üretkenlik ölçütünden yola çıkılarak, yaşlıların bir sorun olarak algılanması, yaşlılara ilişkin olumsuz tutumların ve kalıp yargıların görünürlüğünü arttırmıştır. Genel olarak yaşlılar “*üretmeyen, sağlık sorunları ile meşgul olan, diğer kişilere bağımlı, bakıma muhtaç, yürüme güçlüğü olan, değişime kapalı, unutkan, mutsuz, yalnız ve sosyal ilişkileri zayıflamış*” bireyler olarak düşünülmektedir. Bunun yanında ekonomik güçlükler nedeniyle topluma ve aileye yük olarak algılanmaktadır (Durak, 2015: 284). Bu tutum ve kalıp yargılar, sadece düşünsel boyutta kalmayıp bazı durumlarda davranışa dökülerek yaşlı ayrımcılığına da neden olmaktadır.

Bu gelişmelere bağlı olarak da *yaşlı ayrımcılığı* kavramı, ilk defa 1969’da, dönemin Amerika Ulusal Yaşlılık Enstitüsü başkanı Robert Butler tarafından kullanılmıştır. Butler yaşlı ayrımcılığını bir ideoloji ve eyleme dönüşebilen durum olarak değerlendirmektedir (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004: 270). Palmore’a göre de yaşlı ayrımcılığı, ırk ve cinsiyete dayalı ayrımcılıktan sonra en sık görülen üçüncü ayrımcılık türüdür (Kalaycıoğlu, 2003: 50).

Palmore'a göre yaşlı ayrımcılığının farklı boyutları bulunmaktadır. Bu ayrımcılık türü hem kişisel hem de kurumsal olduğu gibi aynı zamanda pozitif ve negatif unsurlar da taşımaktadır. Örneğin Amerikan toplumunda “*hastalık, iktidarsızlık, çirkinlik, zihinsel gerileme, bunaklık, gereksizlik, yalıtım, yoksulluk ve depresyon*” gibi negatif, “*nezaket, irfan, varlıklılık, politik iktidar, mutluluk,*

sebatkârlık” gibi de pozitif yönlü kalıp yargılar görülmektedir (Kalaycıoğlu, 2003: 50). Atchley’e göre ise, toplumda yaşlılara yönelik, “*antipatik, akılsız, cinsiyetsiz, işsiz ve senil-bunak*” gibi nitelermeler bulunmaktadır (Kalınkara, 2012: 5).

Blaikie, yaş ayrımcılığının, toplumsal yapı ve bireysel davranışlarla iç içe geçtiğini savunmaktadır. Yaşlı ayrımcılığında özellikle, eğitim, gelir ve refah toplumu oluşturmaya yönelik politikalar etkili olmaktadır. Blaikie’e göre, kapitalist toplumlarda gençler birer iş gücü kaynağı ve/veya sermaye olarak görülmektedir. Yaşlılar ise bu durumun dışında kalmaktadır. Üstüne üstük yaşlılar, kapitalist toplumlarda *bağımlı kişiler* olarak görülmektedir. Kapitalist toplumlarda görülen bu düşünce yapısı yapılan bilimsel çalışmalara atıflarla da desteklenmektedir. Biyolojik indirgemecilik yapılarak, yaşlılar, *iktidarsız, sağlıksız, zafiyetleri olan bireyler* olarak gösterilmektedir. Bununla beraber yapılan psikolojik açıklamalar da yaşlıların, *çocuksu davranış ve statüler* içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bilimsel veriler yaşlı ayrımcılığının sosyal olarak haklılaştırılmasını sağlamaktadır (Kalaycıoğlu, 2003: 51). Yaş ayrımcılığı, yaşlıyı somutlaştırarak olumsuz özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. Modern bakış açısı içinde, yaşlılar doğal olarak “*etkisiz ve istenmeyen*” olarak görülmekte ve bu üstü örtülü bir şekilde yapılmaktadır. Bu durum da saygıyı ortadan kaldıracı ve tek tipleştirici bir görüşün oluşmasına neden olmaktadır (Kalınkara, 2012: 5).

Palmore, gündelik yaşam içinde görülen (ve daha sonra yapılan birçok bilimsel çalışmalara ve istatistiki veriler ile çürütülmüş olan)

yaşlılara ilişkin ön yargı ve kalıp yargıları aşağıdaki gibi sıralamıştır (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004: 228).

- Yaşlıların çoğu hastadır veya sakattır.
- Yaşlıların seksüel arzuları azdır.
- Yaşlılar tuhaftır.
- Yaşlılıkta akıl, mental yetenekler, öğrenme ve hatırlama azalır.
- Akıl hastalıkları yaşlıların çoğunda kaçınılmazdır ve tedavi edilemez.
- Yaşlılar işe yaramazdır.
- Yaşlılar yalnız yaşar ve izole olmuşlardır.

Genel olarak bakıldığında, yaşlılar, politikacıların, tıp uzmanlarının ve araştırmacıların bakış açısından değerlendirilmektedir. Buna bağlı olarak oluşturulan kalıp yargılar, zamanla yaşlılar tarafından da kabul edilmekte ve yaşlılar bu kalıp yargılara uygun davranmaya başlamaktadır (Kalaycıoğlu, 2003: 51). Yani yaşlı ayrımcılığına maruz kalan yaşlı da kendisine yöneltilen kalıp yargılara uygun davranabilmektedir (Çayır, 2012: 169). Aslında burada bir *kendini gerçekleştiren kehanet* durumu söz konusudur. Yaşlılar, hâkim görüşün dillendirdiği, “*bir iş yapamaz*” görüşünü kendileri de kabul etmekte, bir iş yapmak için mücadele etmemekte ve beraberinde kehanet gerçekleşmektedir.

Bu açıklamaların yanında literatürde yer alan yaşlı ayrımcılığına neden olan faktörleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004: 229).

- Yaşlılığın ölümle bağdaştırılması, özellikle genç ve orta yaştaki insanların yaşlı ayrımcılığı yaparak bu korkularını dışa vurmalarına neden olmaktadır.
- Modern dünyanın fiziksel güzelliğe ve cinselliğe, bununla beraber verimliliğe ve üreticiliğe önem vermesi, gündelik hayatta özellikle gençliğin övülmesi ve teşvik edilmesi, yaşlılara yönelik olumsuz tutumlara ve buna bağlı olarak ayrımcılık uygulamalarına neden olmaktadır.
- Günümüz toplumlarında, ekonomik verimlilik ve üreticilik önemli görüldüğü için çocuklar ve özellikle yaşlılar üretkenlik açısından verimsiz olarak kabul edilmektedir. Bu durum özellikle üretkenlik dönemlerini geride bırakan yaşlılara yönelik olumsuz tutumlara ve ayrımcı davranışlara neden olmaktadır.
- Yaşlılara yönelik olumsuz tutum ve ayrımcı uygulamaların bir nedeni de yaşlılarla ilişkili yapılan çalışmaların özellikle, huzurevlerinde, bakımevlerinde ve hastane gibi kurumlarda yapılmasına bağlı olarak yaşlıların, bakıma muhtaç, hasta vb. olarak örneklendirilmesinden kaynaklanır.

Yaşlı Ayrımcılığı ve Diğer Ayrımcılıklar

Daha önce de belirtildiği gibi ayrımcılık kavramı, birden fazla kavrama ve duruma atıf yapmayı gerektiren çok boyutlu bir olgudur. Ayrımcılık, kimlik, tutum, kalıp yargı, ön yargı ve ötekileştirme kavramları olmadan tam anlamıyla açıklanamaz ve anlaşılamaz. Diğer taraftan ayrımcılık, genel olarak olumsuz bir durumu ifade etmenin yanında çok yönlü bir özelliğe sahiptir. Din, ırk, cinsiyet, cinsel

yönelim, engellilik ve yaş; ayrımcılığın bağlantılandırıldığı ve görünür olduğu alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Ayrımcılık bir grubun üye veya üyelerine, sadece o gruba karşı sahip olduğumuz olumsuz tutum nedeniyle, olumsuz davranışlarda bulunmaktır.” (Kâğıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2015: 130). Bu tanımdan hareketle ayrımcılığın bazı özelliklerini ortaya koymak mümkündür. Öncelikle ayrımcılık, belirli bir grup algısına bağlı olarak, o gruba ve/veya o grubun üyelerine yöneliktir. İkinci olarak, ayrımcılıkta, tutumların etkisi bulunmaktadır. Son olarak da ayrımcılık, “eylemsel” bir özellik taşımaktadır.

Ayrımcılığın, belirli gruplar veya o grupların üyeleri üzerinden yürütülmesinde gruplaşmayı oluşturan temel faktör, kimlik ve kimlik oluşumuna bağlı süreçlerdir. Kimlik oluşum süreci içerisinde farklı faktörlerin etkisi olsa da kimlik, temel olarak benzerlikleri ve farklılıkları vurgulamaktadır. Bireyin kendini ait hissettiği grupla aynılaşmasının ve özdeşleşmesinin ifadesi olan kimlik, aynı zamanda; bizden olmayan, bizim gibi olmayanların da belirlenmesini, vurgulanmasını gerektirmektedir. Kimlik, bireyin ya da bireyin üyesi olduğu grubun kendisine ait özellikleri üzerinden değil de diğer gruplar ve o grupların üyeleri üzerinden şekillenmektedir. Yani *öteki* üzerinden şekillenmektedir. Kimlik, sahibine, belirli avantajlar sağlamak ve sahibinin, kendisini, diğer insanlardan üstün görmesine olanak tanımaktadır. Fakat bunun yapılabilmesi için de *ötekinin* olumsuz bir şekilde inşa edilmesi gerekmektedir. Ötekinin olumsuz inşası, kimlik sahibine, hem üstünlük duygusu hem de kimlik sahibinin “biz”liğine

sürekli olarak kazandırmış olmaktadır. Bu açıdan öteki ve ötekinin farklılığı zorunludur.

Kimlik ve kimliğe bağlı ötekileştirme, insanın, yapmış olduğu eylemlerini meşrulaştırmanın bir aracı olarak işlev görmektedir. Böylece, *biz*; doğrunun, istikrarın, düzenin, iyiliğin, göstergesi olurken, bizden olmayan yani *öteki*; sapkınlığın, istikrarsızlığın, kural tanımazlığın ve tehlikenin işareti olmaktadır.

Biz ve onlar oluşumuna zemin hazırlayan kimlik oluşumu ve ötekileştirme süreçleri belirli aşamalar gerektirmektedir. Öncelikle, belirli tutumlar, kalıp yargılar ve ön yargılar işe koşulmaktadır. Genellikle, birey kendi grup üyelerine yönelik, olumlu tutum ve kalıp yargılar üretmekte ve ötekiler için de ön yargılar ve olumsuz tutum ve kalıp yargılar geliştirmektedir. Bu aşamalar gerçekleştiğinden sonra da zihinsel olarak hazır olan birey, karşı gruba ve/veya üyelerine olumsuz davranışlarda bulunmaya başlamaktadır. İşte bunun adı, ayrımcılıktır. Ayrımcılığa yönelik davranışlar; dışlamak, küçük düşürmek, mahrum etmek ve bu yolla dezavantajlı duruma düşürmek, fiziksel zarar vermek, yok etmek gibi birçok yolla kendini gösterebilmektedir.

Ayrımcılığın, özellikle, din ve etnik köken temelinde şekillendiği görülmektedir. Diğer ayrımcılık alanları olan, cinsiyete ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılıkların da dini görüşlerden beslendiği söylenebilir. Tabii ki, siyasi ve ekonomik çıkar ilişkilerinin, din ve etnik kökene dayalı biçimlere bürünerek kendilerini gizleyebildiklerini ve/veya görünür olduklarını ve dönüştüklerini de belirtmek gerekir. Örneğin, Yahudilere yönelik din temelli ayrımcılık, Ortaçağ'dan itibaren, Hristiyanlıkla çelişki içinde olmasından kaynaklanan bir

yükseliş sergilemiştir. Devamında, Aydınlanma Dönemi ve Fransız İhtilali sonrasında ulus devletlerin ortaya çıkışı ile birlikte, önceleri din temelli olan bu ayrımcılık, milliyetçilik söylemlerinin de etkisiyle “ırkçı” bir karakter kazanmıştır (Çelenk, 2010: 212).

Cinsiyete ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılıkların temelinde, özellikle dini düşüncelerin etkili olduğunu savunan birçok görüş bulunmaktadır. Bir taraftan, din adamları, dinlerin kadına değer verdiğini savunurken, diğer taraftan birçok feminist teori, dinin kadınlara yönelik ayrımcı davranışın zeminini hazırladığı görüşündedir.

SONUÇ YERİNE: Yaşlı Ayrımcılığına Farklı Bir Bakış

Modern bilim sayesinde, hastalıklardan kaynaklı ölüm oranlarının azalması, dünya nüfusunun artmasını sağlamıştır. 20. yüzyılının ikinci yarısında, aile planlaması yöntemleriyle nüfus artış hızının kontrol altına alınması ile birlikte, yaşlıların toplam nüfus içindeki dağılımları da artış göstermiştir (Canatan, 2015: 358). Bu gelişmeler, dünya tarihinde daha önce görülmemiş bir demografik yapı ile karşılaşılmasına neden olmuştur ve yaşlılar/yaşlılık görünür olmaya başlamıştır. Bu durum, toplumsal yapısı, üretim ilişkileri ve aile yapısı değişen Batı toplumları için yaşlılığın ve yaşlıların bir *problem* olarak algılanmasına neden olmuştur. Daha önce bu denli yüksek bir orana ulaşmamış olan yaşlı nüfus, birden bire gündelik hayatın akışını bozan bir durum olarak Batı toplumlarının karşısına dikilmiştir. Bu durumun oluşmasında yaşlıların sağlık ve emeklilik giderlerinin büyük bir etkisi olmuştur. Buna bağlı olarak Batı toplumları, özellikle sağlık ve ekonomi alanlarında, yaşlıları incelemeye ve sorunları çözmeye odaklanmıştır. Sağlık ve ekonomi alanında bir *sorun* olarak algılanan yaşlıların, sadece bu alanlarda değil aynı şekilde gündelik yaşam içerisinde de bir sorun olarak görülmeye başlanması çok uzun sürmemiş ve yaşlılara yönelik olumsuz tutum ve davranışlar 1950’li yıllardan itibaren “ayrımcılık”, “yaşlı ayrımcılığı”, “ageism” kavramları üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak yaşlılıkla ilgili sosyal teorilerin çoğu 1950’ler ve 1960’larda geliştirilmiştir. Dünya geneline bakıldığında gerontoloji alanında özellikle ABD ve İngiltere gibi yaşlı nüfus oranları yüksek olan

ülkelerin, büyük çabalar harcadığı ve 30-40 yıldır gerontoloji kuramlarına öncülük ettiği görülmektedir (Tufan, 2014: 15).

Batı ülkelerinde, yaşlılar üzerine yapılan bu tartışmalar, ülkemizde de özellikle sağlık ve ekonomi alanlarında çalışan uzmanların dikkatini çekmiş ve bu kavramlar, Türkiye özelinde de ele alınmaya başlanmıştır. Bunun yanında, Batı toplumlarında geliştirilen yaşlılık kuramları ve yaşlılık çalışmaları, Türk toplumunda görülen değişimleri açıklamak için de kullanılmıştır.

Demografik verilere bakıldığında, batı toplumlarına benzer bir demografik değişimin Türkiye’de de yaşandığını söylemek mümkündür. Bunun yanında Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere, demografik dönüşümün batı toplumlarından farklı olarak çok hızlı bir yaşlı nüfus artışıyla devam edeceğine dair görüşler de bulunmaktadır.

Eğer toplumlar evrimsel bir süreç içerisinde gelişimlerini veya dönüşümlerini devam ettiriyorlarsa, Türkiye’nin de bu aşamalardan geçeceği ve Batı toplumlarına benzer bir demografik yapıya ve buna bağlı olarak, yaşlı ayrımcılığının görünür olduğu bir toplumsal ilişkiler ağına sahip olacağı düşünülebilir. Fakat günümüz Türkiye’sinin batılılaşma çabalarına rağmen, batı toplumlarından farklı bir toplumsal yapıya sahip olduğu (en azından toplumsal ilişkiler açısından) görülen bir gerçektir. Öyleyse, diğer birçok konuda olduğu gibi yaşlı ve yaşlı ayrımcılığı konularında da Türkiye’nin kendi özel yapısı içinde ele alınması ve sorunların çözümünde kendi dinamiklerine yönelik planlamalar yapılması gerekmektedir. Örneğin, Türkiye’de görülen geniş aile yapısı, çekirdek aileye doğru dönüşüm gösterse bile fonksiyonel açıdan geniş aile yapısının akrabalık ilişkileri

sürdürülmektedir. Bunun yanında Türkiye’de aile kurma ve ailenin varlığını devam ettirme konusunda Batı toplumları ile kıyaslama yapıldığında da farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu durum dolaylı olarak Türkiye’deki yaşlıların sosyal destek açısından batı toplumlarından farklı bir konunda olduğunu göstermektedir (Taşçı, 2010: 181-182).

Bu konuda değinilmesi gereken bir diğer nokta da Doğu ve Batı toplumlarının tarihten kaynaklanan köklü farklılıklarıdır. *“Batı’da oluşan ve Batı’ya özgü süreçler olarak, Feodalite, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma, Kapitalizm, Sanayi Devrimi gibi oluşumlar, Batı adını verdiğimiz uygarlık küresinin Doğu’dan tamamen farklı bir kurumsal, kültürel ve zihinsel iklim oluşturmaya neden olmuşlardır.”* (Kılıçbay, 2010). Batı toplumlarının bireyselci yapısı, onun tarihsel kökenlerinden beslenirken Doğu toplumlarının kolektivist yapısı da kendi tarihsel kökenlerine bağlıdır. İnsani ilişkilerin köken farklılıkları, günümüzde yaşanan yaşlı ayrımcılığının kültürler arası farklılıkları açısından da bir değerlendirme yapmamıza olanak sağlamaktadır.

Özetle, demografik dönüşüm açısından, gelişmiş Batı toplumlarının ve Türk toplumunun benzer noktaları olsa da, dini yapı, aile ilişkileri ve tarihsel kökenlerden beslenen bireyci/kollektivist kültürel yapı nedeniyle bu toplumlarda yaşlı ayrımcılığının aynı parametreler ekseninde değerlendirilmesi pekte mümkün görülmemektedir.

Bütün bunların yanında, ayrımcılık üzerine yapılan tartışma ve yorumlamaların, yaşlılara yönelik davranışları anlama ve açıklama konusunda bazı çelişkiler taşıdığı da görülmektedir. Ayrımcılık

kavramı, anlam ve içerik açısından yaşlılara yönelik davranışları (olumlu veya olumsuz) tam anlamıyla açıklayamamaktadır.

“Ageism” kavramı Türkçeye yaşçılık, yaşlı ayrımcılığı olarak çevrilmiştir. Oxford sözlüğünde, ageism, “*kişinin yaşından kaynaklı ön yargı (prejudice) veya ayrımcılık (discrimination)*” olarak tanımlanmaktadır (URL 1, 2019). Yine Longman sözlüğünde, ageism, “*insanlara, yaşlı olmalarından dolayı yapılan haksız muamele*” olarak tanımlanmaktadır (URL 2, 2019). Literatürde, ageism, kişinin yaşına dayalı ayrımcılık veya haksız muamele yöntemi olarak kabul edilmektedir (Cherry, 2019). Ageism, ön yargı, kalıp yargı ve ayrımcılık kavramlarını içeren, “*yaşlı bireylere ve yaşlanma sürecine dair kökleri daha derinde olan; sosyal olarak inşa edilmiş olumsuz inançlardır.*” Arun ve Pamuk’un (2014:21) Butler’dan aktardığı şekliyle, ageism, üç boyuta sahiptir. Bu boyutlar: (1) Yaşlılara karşı ön yargılı tutumlar, (2) yaşlı bireylere karşı ayrımcı davranışlar ve (3) kalıp yargılardır.

Yaşlı ayrımcılığı tanımlamalarından ve açıklamalarından yola çıkıldığında, yaşlı ayrımcılığının, bir gruba (bütün yaşlılara) yönelik davranışları içermesi gerekmektedir. Yani, etnik veya dini kökene dayalı ayrımcılık uygulamalarında olduğu gibi, *bir insanın sadece dini veya etnik kimliğinden dolayı ayrımcılığa uğraması* durumuna paralel olarak, yaşlıların da sadece yaşlı olmasından dolayı ayrımcılığa uğraması gerekmektedir. O halde, ayrımcılık üzerine yapılan tartışmalar, yaşlılara yönelik davranışları ne derecede açıklayabilmektedir? Bu durumda insanların, bütün yaşlıları bir grup olarak ele alması gerekmektedir. Fakat yaşlılığı sosyal boyutları ile ele

almaya çalışan *alt kültür kuramında* da görüldüğü gibi yaşlıların bir grup olarak düşünülmesi yanlıştır. Dahası, yaşlılar, “*azınlık grupların uğradığı sistematik engelleme ile karşı karşıya değildir ve ayrıca bastırılmaya çalışılan örgütlü bir güçleri yoktur.*” (Canatan, 2015: 371).

Diğer taraftan yaşlı ayrımcılığı, diğer ayrımcılık alanlarında olduğu gibi dini inançların (negatif anlamda) etkisi altında da değildir. Hatta yaşlı ayrımcılığı, dinler tarafından olumlu bir durum olarak karşılanmamakta ve bu nedenle pozitif ayrımcılığın konusu olabilmektedir.

İnsanlar, olumsuz davranışları için her ne kadar dinî referanslara yönelebilseler de yaşlılara karşı yaptıkları ‘ayrımcılık’ konusunda bunu başaramazlar çünkü tüm kutsal metinler yaşlanmaya olumlu bakmakta ve yaşlılara saygıyı emretmektedir. Hristiyanların “Eski ve Yeni Ahid” diye ayırdıkları İncil’de, Yahudilerin tek İncil olarak kabul ettiği Tevrat’ta (Eski Ahid’de) ve Müslümanların kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’de bu konuya pek çok atıf bulunmaktadır.

Iscah Waldman’a göre Yahudiliğin “*yaşlılara dair bakışını*” öğrenmek için Kudüs sokaklarında küçük bir seyahat yeterlidir. Çünkü orada herhangi bir otobüste şu ayete rastlamak mümkündür: “*Ak saçlı insanların (ihtiyarlığından dolayı saçı ağarmış insanların) önünde ayağa kalkacaksın.*” (Leviticus: 19/32). Bu ayet, tahmin edildiği gibi, sadece en öndeki koltuğu yaşlılara vermek anlamına gelmez. Waldman, buradaki mesajın, ayetin devamı ile verildiğini söyler. Ayetin geri kalanı şöyledir: “*Yaşlılara saygı göstereceksin. Tanrı'dan korkacaksın. Rab benim.*” (Leviticus: 19/32). Yaşlılara duyulması gereken saygıyı

açıkça ifade eden bu ayet, tersten okunduğunda da “*niçin yaşlılara hürmet emredilir?*” sorusuna şöyle bir cevap verir: “*Eğer Tanrı’dan korkuyor ve ona saygı gösteriyorsan o halde yaşça büyüklere de saygı göstermelisin.*” (Waldman, 2019).

İncil’de yaşlılar; zeki, tecrübe sahibi, övülmeye ve hayran olunmaya lââyık “*ormanın devleri*” olarak tanımlanır. Bu yüzden Hristiyanlar için ‘*yaş almak*’, saygı ve onur kelimeleri ile yan yana durur. İncil’de geçen Süleyman Peygamberin, oğluna “*sana yaşam veren babanın sözlerine kulak ver. Yaşlandığı zaman anneni hor görme*” (Proverbs: 23/22) öğüdü veya Musa Peygamberin, “*Annene, babana saygı göstereceksin. Annesine ya da babasına söven kesinlikle öldürülecektir*” (Mark: 7/10-12) buyruğu buna bir örnektir (URL 3, 2019). Bunların dışında İncil’de geçen hikâyelere bakıldığında çoğu peygamberin, en güzel ve zor işleri yaşlılık dönemlerinde başardıkları görülmektedir, tıpkı İbrahim Peygamberin ve eşi Sâre’nin 90’lı yaşlarında çocuk sahibi olması veya Musa Peygamberin yaklaşık 80 yaşında iken halkını Mısır’dan kurtarmak için gönderilmesi gibi (Waldman, 2019).

Kur’an-ı Kerimin penceresinden meseleye bakılırsa, yaşlananlara karşı sergilenmesi gereken tavır, ancak “*saygı, merhamet ve tevazu*”dur. İsrâ suresindeki şu ayetler, konuyu özetler:

“*Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni*

küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.” (İsrâ: 17/23-24).

Bunun yanında Hz. Peygamber, Kur’an’ın terbiyesine paralel olarak şunları söyler: *“Herhangi bir genç yaşlılığından dolayı bir ihtiyara hürmet ederse, Yüce Allah da yaşlandığında ona hürmet edecek kimseler halk eder.”* (Tirmizî, Birr: 15; Ebu Davud, Edeb: 58). Şu Hadîs-i Şerifte de yaşlılara duyulan saygının kaynağına işaret eder: *“Saçı sakalı ağarmış yaşlı Müslüman'a saygı gösterip ikram etmek, Allah'a saygıdandır.”* (Ebu Davud, Edeb: 23)

Ayrımcılık ve din ilişkisinin yanında yaşlı ayrımcılığının diğer ayrımcılık türleri arasındaki farklardan biri de ayrımcı davranışların uygulanma biçimleridir. Günümüz modern ve demokratik toplumlarında bile, dini ve etnik kimlikler, insanların şiddete uğraması için yeterli sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun en yakın örneği, Suriyeli mültecilerin, Avrupa ülkelerine sığınması sonrasında görülmüştür. Çoğu ülkede Suriyeli sığınmacılara yönelik, ırkçı davranışlar ve saldırılar gözlemlenmiştir (URL 4, 2019). Buna Türkiye de dâhildir (URL 5, 2019). Fakat yaşlı ayrımcılığının uygulama pratiklerinde, fiziksel şiddet en son sıralarda yer almaktadır. Ayrıca, yaşlılara yönelik ayrımcı tutumların davranışa dönüşme ihtimali de din, toplumsal statü, yasal uygulamalar gibi çeşitli nedenlerden dolayı daha zordur.

Bütün bunların yanında din, ırk, cinsiyet ve cinsel yönelim temelli ayrımcılıkların tarihi bir geçmişi bulunmaktadır. Yani bu ayrımcılık alanları, tarihten gelen bir birikimle varlıklarını devam ettirmektedir. Ayrımcılık alanlarına dâhil edilen yaşlı ayrımcılığının ise, tarihi bir

geçmişi yoktur. Çünkü yaşlılık ve yaşlanma, toplumsal anlamda, insanların yakın tarihte (modern dönemde) karşılaştığı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buraya kadar savunulan görüşler, yaşlı ayrımcılığının, genel olarak diğer alanlarda görülen ayrımcılıklardan farklılığı üzerine yoğunlaşmıştır. Bununla beraber bu çalışma, yaşlı ayrımcılığı üzerine geliştirilen literatürü de reddetmemektedir.

Çalışmada savunulan görüşleri aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

- Yaşlı ayrımcılığının nedenleri, diğer ayrımcılık alanlarında olduğu gibi, kimlik ve kolektivite oluşturma gayretlerinin dışında kalmaktadır. Yaşlı ayrımcılığı, kimlik oluşturma süreçlerinde görülen ötekileştirme pratikleri açısından diğer ayrımcılık alanlarından ayrılmakta ve bazı farklı nedenlerden beslenmektedir.²
- Diğer ayrımcılık alanlarında gruplar arası ilişkiler üzerinden değerlendirmelerin yapılması mümkünken yaşlı ayrımcılığında bunu yapmanın çokta mümkün olmadığı görülmektedir. Bu haliyle genel ayrımcılık literatüründen yola çıkılarak ele alınmaya çalışılan yaşlı ayrımcılığı konusunda farklı bakış açılarına ihtiyaç duyulmaktadır.
- Yaşlı ayrımcılığı diğer ayrımcılık türlerinde olduğu gibi toplumsal yapıdan ve ilişkilerden beslenmekte ve

---

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Yurttaş, S. (2017). Toplumsal ayrımcılıklara farklı bir bakış: Yaşlı ayrımcılığı ve ötekileştirme ve Yurttaş, S. & Sarıkoca, E. (2018). Pozitif ve negatif yaşlı ayrımcılığı ölçeği (PNYAÖ) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması.

etkilenmektedir. Bu nedenle yaşı ayrımcılığı ile ilgili yapılacak çalışmalarda ve yorumlamalarda kültürel farklılıklar da dikkate alınmalıdır. Özellikle Batı kültürünün ve yaşam tarzının bakış açısıyla ele alınan görüşler, yapılan tanımlamalar, evrimci ön kabullerden yola çıkılarak farklı toplumlara (özellikle de Türk toplumuna) dayatılmaya çalışılmamalıdır.

- Dine, etnik kökene, cinsiyete ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılıklardan farklı olarak yaşı ayrımcılığının özellikle dini inançlardan beslenmediği unutulmamalıdır.
- Yaşı ayrımcılığı diğer ayrımcılık alanlarından farklı olarak tarihi bir geçmişe sahip değildir. Modern dönemde ortaya çıkmış bir olgudur. Bu nedenle farklı bir bakış açısından değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Arun, Ö., & Pamuk, D. (2014). Kurumsal bakım sektöründe ageism: yaşlı bakım personelinin yaşlanma ve yaşlılığa ilişkin ayrımcı tutumlarının nedenleri ve müdahale önerileri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 19-33.
- Aydın, S. ve Oğuz, H. Ş. (2015). Şeytanlaştırılan gruplar: Ulus-devlet pratiğinde ötekileştirmenin ve etnik kurtulmanın mültecilik bağlamında zihinsel inşası, İ. Parlak (Ed.), *Öteki'nin Var Olma Sancısı Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri*, Dora, Bursa, 301-348.
- Bulut, M. (2015). Kültürel bağlamda yaşlılık. *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi içinde*, Editörler: Hasan Bacanlı-Şerife (Işık) Terzi, 391-416.
- Canatan, A., (2015). Yaşlılar ve toplum. Hasan Bacanlı, Şerife (Işık) Terzi (Ed.), *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 357-392.
- Cherry, K. (2019). *What Is Ageism?*, <https://www.verywell.com/what-is-ageism-2794817>.
- Çakır, Ö. (2011). Emekliliğin psiko-sosyal boyutu. *Türkiye Emekliler Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları*, Ankara.
- Çayır, K. (2012). Yaşçılık, yaşa dayalı ayrımcılık. K. Çayır & M.A. Ceyhan. (Ed.), *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 163-174.
- Çelenk, S. (2010). Ayrımcılık ve medya. *Televizyon Haberciliğinde Etik*, 211-228.

- Çilingiroğlu N, Demirel S. (2004). Yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığı. *Türk Geriatri Dergisi*; 7(4): 225-230.
- Değirmenci, N. (2015). Mitolojiden Günümüze Kadının Şeytanlaştırılmasının Sosyo-Kültürel ve Politik Kökenleri İle Sonuçlarına Dair Bir İnceleme. İ. Parlak (Ed.), *Öteki'nin Var Olma Sancısı Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri*, Dora, Bursa, 215-300.
- Durak, M. (2012). Yaşlılık döneminde psikososyal ve bilişsel gelişim. *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi içinde*, Editörler: Hasan Bacanlı-Şerife (Işık) Terzi, 273-310.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. K. Çayır & M.A. Ceyhan. (Ed.), *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 17-28.
- Güney, S. (2009). *Davranış Bilimleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2014). *Sosyal psikoloji*, (çev. İ. Yıldız ve A. Gelmez). *Ütopya*, Ankara.
- Hortaçsu, N. (2014). *Grup içi ve gruplar arası süreçler*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Çemalcılar, Z. (2015). *Dünden bugüne insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. Evrim.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö., & Cengiz, K. (2003). Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri. *Türkiye Bilimler Akademisi Raporları*, 5, 7-31.
- Kalınkara, V. (2012). Geleneksel toplumdan modern topluma yaşlı: Yaşlının statüsü ve geleceği. *International Symposium on*

Relations of Turkey-Belgium and Co-Exhibition of Turkish Arts.
03-07.

Kılıçbay, M. A. “Batı Doğuyu Nasıl Görüyor?”, *Habertürk*, (08 Mayıs 2010)

Kundakcı, F. S. (2013). Heteroseksizm ve Ötekileştirme Eleştirisi. *Liberal Düşünce*, 18(71), 65-79.

Özben, M. (2011). *Kirlilik kavramı ve Aleviliğin asimilasyonu*. Ayrıntı, İstanbul.

Öztürk, A. (2015). Anti-Terörizm Söyleminin İdeolojik Sınırları: Terör ve Öteki. İ. Parlak (Ed.), *Öteki'nin Var Olma Sancısı Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri*, Dora, Bursa, 509-534.

Paker, M. (2012). Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık. K. Çayır & M.A. Ceyhan. (Ed.), *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 17-28.41-52.

Parlak, İ. (2015). Kimliğin inşası, ötekinin icadı ve şeytanlaştırma. İ. Parlak (Ed.), *Öteki'nin Var Olma Sancısı Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri*, Dora, Bursa, 25.122.

Parlak, İ. ve Tunçer, Ç. P. (2015). Söylemsel hapisane’de damgalı bir kimlik: Yazılı basında Aleviler. İ. Parlak (Ed.), *Öteki'nin Var Olma Sancısı Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri*, Dora, Bursa, 367-436.

Taşçı, F. (2010). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 175-202.

- Tekarslan, E., Kilinc, T., Sencan, H., & Baysal, A. C. (2000). *Davranışın sosyal psikolojisi. İstanbul: IU İşletme Fakültesi Yayın, (278), 5.*
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de yaşlılık ve yaşlanmak: yaşlanmanın sosyolojisi.* Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye'de yaşlılığın yapısal değişimi.* Koç Üniversitesi Yayınları.
- Turner, B. S. (2011). Tıbbi güç ve toplumsal bilgi,(çev. Ü. Tatlıcan). *Sentez Yayıncılık, Bursa.*
- URL 1. (2019). “Ageism”, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/ageism>.
- URL 2. (2019). “Ageism”, <http://www.ldoceonline.com/dictionary/ageism>
- URL 3. (2019). “The Bible and Treating the Elderly with Respect”, www.bible.ca/f-elderly-treatment.htm.
- URL 4. (2019). “Mültecilere Avrupa Dayağı”, <http://www.hurriyet.com.tr/multecilere-avrupa-dayagi-30103841>.
- URL 5. (2019). “Suriyelilere Tepki Büyüyor”, <http://www.dw.com/tr/suriyelilere-tepki-b%C3%BCy%C3%BCyor/a-18475031>.
- Vefikuluçay, D. (2008). *Üniversitede öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Waldman, R. I. (2019). “What does Judaism have to say about aging, the aged, and the treatment of the elderly?”, www.jewishvaluesonline.org/595.

- Walt, A. (2004). The treatment of age and age discrimination in employment in the United States, Canada and South Africa. *Elder Law Review*, 3.
- WHO (1984) The uses of epidemiology in the study of the elderly. WHO, *Technical Reports Series 706*, Geneva:8-9.
- Word Bank, Web: <http://www.worldbank.org/>, Erişim: 21.11.2017.
- Yurttaş, S. (2017). *Toplumsal ayrımcılıklara farklı bir bakış: Yaşlı ayrımcılığı ve ötekileştirme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Yurttaş, S. & Sarıkoca, E. (2018). Pozitif ve negatif yaşlı ayrımcılığı ölçeği (PNYAÖ) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 1977-1991.